

International Engagement

Zr.Ms. Evertsen in de haven van Istanboel, 14 juni 2021. Het marineschip maakt onderdeel uit van de Britse carrier strike group (CSG) die een reis maakt naar Japan (twitter.com/HNLMS_Evertsen)

Een actuele marinerol die meer aandacht in de doctrine verdient

De geopolitieke situatie is sterk veranderd sinds het verschijnen in 2014 van de huidige marinedoctrine, de Grondslagen Maritiem Optreden (GMO). De relatie met de grootmachten Rusland en China is na de annexatie van de Krim een veel meer een centrale plaats gaan innemen.¹

Dit artikel behandelt een mogelijke richting waarin de GMO aangepast kan worden. Het betoogt dat vooral *International Engagement* aandacht moet krijgen. *International Engagement* zijn operaties die beïnvloeding van andere staten tot doel hebben, maar zich voltrekken onder het niveau van een grootschalige oorlog en zich onderscheiden van *Maritime Security Operaties* (MSO) gericht op *Good order at sea*.

Eerst volgen twee voorbeelden van een recente en een huidige missie die als typerende voorbeelden van *International Engagement* zijn te zien. Het laat enkele tekortkomingen van de GMO-structuur zien in de wijze waarop indelingscriteria aansluiten bij de huidige veiligheidssituatie. Na een analyse van onder meer Koude Oorlog-literatuur volgt een mogelijke nieuwe structuur die beter past bij de huidige militaire en geopolitieke verhoudingen. Deze structuur wordt geïllustreerd met typerende voorbeelden van taken die vallen onder de definitie van *International*

Engagement. Deze taken kregen vroeger de aanduiding *naval diplomacy*. Ten onrechte is deze term in de doctrinaire vergetelheid geraakt.

Recente missies

Dit voorjaar is Zr.Ms. Evertsen uitgevaren als onderdeel van de Britse *Carrier Strike Group* (CSG) die via de Middellandse en de Zwarte zee een reis naar Azië maakt. De regering beoogt met de deelname van Zr.Ms. Evertsen aan de eerste ontplooiing van de Britse CSG te oefenen met andere (NAVO) partnerlanden. Dit biedt mogelijkheden om de diplomatieke, veiligheids-, en economische banden met landen in de Indo-Pacifische regio aan te halen en een kans om met partners in deze belangrijke regio te oefenen, maar ook aanknopingspunten om de betrekkingen met deze landen te intensiveren.² Vorig jaar nam Zr.Ms. De Ruyter deel aan operaties in de Straat van Hormuz. De aanleiding van deze reis was de bescherming van de handelsscheepvaart. Verder in dit artikel zal ik laten zien

dat de uitzending in 2020 vooral op de veroorzaker van deze dreiging was gericht, te weten Iran. Hiermee lijkt de regering nu vooral voor missies te kiezen die passen bij de huidige geopolitieke verhoudingen. De afgelopen twintig jaar is de marine vooral ingezet voor MSO zoals piraterijbestrijding in Somalië. De verschuiving van aandacht wordt zichtbaar als we kijken naar de EU-missies waar de regering ook voor had kunnen kiezen: de dit jaar gestarte missie *Coordinated Maritime Presence* (capaciteitsopbouw in de golf van Guinee vooral gericht op de bestrijding van piraterij) en EUNAVFOR Irini (een wapenembargo voor de strijdende partijen in Libië). Vanwege een gebrek aan (operationele) schepen moest Nederland prioriteiten stellen in de missies waar het wel of niet aan deelneemt.³

Interessant is hoe de inzet van Zr.Ms De Ruyter en Evertsen doctrinair passen in de GMO. De GMO benoemt deze missies als vlagvertoon en maritieme diplomatie en wijdt hieraan net iets meer dan één pagina.⁴ De GMO deelt de missies in bij de rol maritieme assistentie. Assistentie is één van de drie rollen of soorten operaties die zeestrijdkrachten uitvoeren zoals weergegeven in de onderstaande figuur uit de GMO.⁵ Hoewel het CZSK met de GMO in doctrinaire zin een grote stap voorwaarts heeft gemaakt, kan een aanpassing van de rollenstructuur een beter houvast vormen voor het huidige en toekomstige optreden van zeestrijdkrachten.

Tekortkomingen van de indelingscriteria in de huidige GMO-structuur

De GMO maakt naast de gevechtsoperaties onderscheid tussen maritieme assistentie en veiligheidsoperaties. De veiligheidsoperaties ofwel MSO gaan uit van een verstoring van vooral de internationale rechtsorde door bijvoorbeeld smokkel of piraterij. De assistentie is vooral gericht

op het bijstaan van vaak nationale civiele autoriteiten met bijvoorbeeld noodhulp, kustwachtoperaties en *Search & Rescue* (SAR). Het is de vraag of dit onderscheid wel zo fundamenteel is en of het in het kader van de geïntegreerde benadering en het steeds meer verweven raken van internationale en nationale veiligheid, überhaupt wel gewenst is om zo'n onderscheid te maken. In beide gevallen gaat het om het handhaven van veiligheid. Dit kan preventief door toezicht of capaciteitsopbouw of reactief in het geval van een verstoring door een natuurramp of het optreden bij crimineel gedrag.

De sleutelbegrippen zijn het handhaven van een veilige status quo en samenwerking met vaak civiele instanties zoals bijvoorbeeld de Douane of de Kustwacht.

Het onderscheid tussen de twee staande zijden van de driehoek is niet scherp en dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat de Australische doctrine SAR niet links bij assistentie maar rechts bij de constabulaire zijde van de driehoek heeft geplaatst.⁶ Het woordje 'toezicht' daarentegen verschijnt in de driehoek rechts terwijl het in de tekst van de GMO bij 'assistentie' (para 13.5.3) wordt behandeld. Het lijkt alsof de auteurs van de GMO destijds vooral de derde hoofdtaak een plaats in de marinedoctrine wilden geven. Nationale operaties vormen weliswaar een wezenlijk onderdeel van het marinetakenpakket maar ze zijn operationeel niet essentieel verschillend van veiligheidsoperaties. Verder wordt het onderscheid tussen dwingende en afdwingende operaties onduidelijk uitgelegd. Tussen een blokkade en een embargo bestaat weliswaar een juridisch verschil maar volgens Biggs e.a. is het onderscheid tussen een sanctie, embargo of blokkade slechts gradueel.⁷ De meest vergaande vorm, blokkade, wordt in de traditionele seapower-literatuur vaak gezien als een onderdeel van *Warfighting*.⁸

Het gevolg van deze structuur is dat een andere rol van zeestrijdkrachten, te weten *naval diplomacy* naar de achtergrond schuift. Alleen het woordje diplomatie en de eerdergenoemde twee pagina's herinneren eraan. Belangrijke inzichten krijgen hierdoor in de GMO te weinig aandacht. Hieronder is de oorspronkelijke vorm van de driehoek weergegeven zoals die door Ken Booth werd getekend.⁹

'De GMO maakt naast de gevechtsoperaties onderscheid tussen maritieme assistentie en veiligheidsoperaties'

Figuur 1, rollen zeestrijdkrachten in de GMO

Figuur 2, rollen zeestrijdkrachten volgens Booth¹⁰

Deze oorspronkelijke indeling van Booth maakt een scherper en fundamenteeler onderscheid dan de GMO. De *Diplomatic role* heeft volgens Booth betrekking op 'management of foreign policy short of the actual employment of force...in bargaining situations or in the general international intercourse'.¹¹ *Nation building* wordt door Booth niet zoals in de GMO 'links' geplaatst, maar 'rechts' als onderdeel van de *policing role*. Dit sluit goed aan bij de wijze waarop in de huidige literatuur, bijvoorbeeld Christian Bueger capaciteitsopbouw koppelt aan *maritime security*.¹² Ook bij de EU-missies EUCAP SOMALIA¹³ en *Coordinated Maritime Presence* wordt capaciteitsopbouw gekoppeld aan het voorkomen van piraterij. Door het trainen en het helpen opbouwen van regionale instituties wordt de veiligheid van de scheepvaart vergroot. De deelnemers in samenwerking met de regionale landen streven inzake *policing* een gezamenlijk doel na. In de *diplomatic role* speelt daarentegen ook onderlinge competitie een grote rol. Men zoekt immers vaak samenwerking gericht tegen een gemeenschappelijke concurrent zoals Rusland of China.

Terwijl MSO vooral zijn gericht op het bestrijden van verstoringen van de internationale rechtsorde door non-state actors zoals piraten, smokkelaars of terroristen, zijn de *diplomacy operations* vooral gericht op het beïnvloeden van andere staten. Dit laatste is niet zozeer gericht op het handhaven van de status quo maar juist op verandering van internationale machtsverhoudingen. Het kan gaan om het creëren of versterken van bondgenootschappen of het beïnvloeden van rivaliserende staten door dwang of afschrikking. Verder toont Booth dat prestige een belangrijke functie heeft bij het gebruik van zeestrijdkrachten voor het overbrengen van diplomatieke boodschappen. Prestige maakt afschrikking, een dreigement of steunverklaring geloofwaardiger.¹⁴ Operaties tijdens de Koude Oorlog konden echter ook verder gaan dan het overbrengen van boodschappen.

James Cable (1971) definieerde *gunboat diplomacy* als 'the use or threat of limited naval force, otherwise than as an act of war, in order to secure advantage or

to avert loss, either in the furtherance of an international dispute or else against foreign nationals within the territory or the jurisdiction of their own state'.¹⁵ Cable doelde hiermee op beperkte operaties en interventies zoals bijvoorbeeld het manoeuvreren van Amerikaanse en Russische vloten in de Middellandse zee tijdens de Yom Kippur-oorlog in 1973 maar ook de Amerikaanse interventie in Granada 1983, in feite een invasie waarmee een *regime change* werd gerealiseerd. Hoewel de huidige situatie anders is dan de Koude Oorlog zullen veel *great power competition*-verschijnselen overeenkomsten vertonen en lijkt het nuttig in de aangepaste GMO aandacht aan voornoemde Koude oorlog-lessen te schenken. Interessant is dat Cable dreiging, afschrikking, dwang

en interventie als een samenhangend geheel met een geleidelijk oplopend niveau van geweldsintensiteit ziet. In plaats van een driehoek met gescheiden zijden zal een cirkelweergave dit graduele karakter beter weergeven. Tijdens de Syriëoorlog zagen we bijvoorbeeld Russische vlootbewegingen die doen denken aan hun bewegingen tijdens de Yom Kippur-oorlog van 1973. De VS en Rusland hanteerden de bewegingen van hun vloot toen om afhankelijk van het verloop van de crisis te (de)escaleren.

Na de val van de Berlijnse Muur werden veel embargo en interdictieoperaties in bijvoorbeeld de Adriatische Zee of de Perzische Golf uitgevoerd. Opvallend is dat de GMO deze interdictieoperaties in de context van MSO en dus in de rechterzijde van de driehoek behandelt terwijl de redeneringen van Booth en Cable een positie links als *diplomacy* opleveren.¹⁶ De handelingen die zeestrijdkrachten hierbij uitvoeren zoals het *boarden* van schepen tijdens MSO of *International Engagement* kunnen weliswaar op elkaar lijken, maar de context van de operatie en daarmee de operationele en politieke risico's verschillen sterk. Hoewel ook antipiraterijoperaties gewelddadig kunnen escaleren, is dit toch van een andere orde en of context dan bij een interventie in een ander land. Het scheepsboardings team van HMS Cornwall dat in 2007 een routinematige *boarding* van een koopvaardijship dacht uit te voeren, werd door de Iraanse marine overmeesterd en onderwerp van een diplomatiek steekspel. Hr.Ms. Tromp overmeesterde met het UIM-*boardingteam* en de Lynx-helikopter in 2010 de piraten op het Duitse containerschip Taipan, een mooi voorbeeld van een MSO. De mislukte evacuatie van een Nederlandse staatsburger uit Libië door de helikopter van hetzelfde schip in 2011 illustreert hoe een helikopterbeweging in een andere context veel complexer en risicovoller kan zijn.¹⁷ Voor evacuaties vanuit conflictgebieden bestaan specifieke doctrines.¹⁸ In de GMO is een evacuatie net als noodhulp op een relatief laag geweldsniveau 'ingeschaald'. In dit geval was het niet alleen een evacuatie maar ook een ingreep in een ander land dat in een burgeroorlog verkeerde. Het falen betrof niet zozeer de te evacueren staatsburgers maar het effect dat door moslimstrijders in hun info-operaties kon worden uitgebuit en prestigeverlies veroorzaakte voor de Nederlandse staat. Dit onderstreept de noodzaak in doctrines een scherp

onderscheid tussen MSO en *International Engagement* te maken. Een onderscheid dat naar mijn mening het best te definiëren in het verschil van *target audience*: staten bij *International Engagement* en *non-state actors* bij MSO. Dit onderscheid sluit goed aan bij het verschillen in soorten risico's maar ook in het type calculaties die horen bij deze verschillende type tegenstanders. Criminele *non-state actors* gedragen zich anders dan staten.

Over deze indeling bestaat in de literatuur overigens geen overeenstemming. Geoffrey Till ziet *interdiction* (als voorbeeld van *compellance*) en afschrikking net als Lutwak, als *naval diplomacy* volgens de *International Engagement*-MSO-indeling die ik hierboven heb geschetst.¹⁹ Ian Speller daarentegen constateert dat sommige marines, *interdiction* en *peace enforcement* als *Good order from the sea* en daarmee als een MSO beschouwen. De Nederlandse GMO past in dit beeld. Een van de auteurs van de GMO gebruikte als ordenend argument dat zowel bij MSO als bij *interdiction*, veel gebruik van *boardings* wordt gemaakt en dat beide een strafrechtelijke grondslag kennen.²⁰ Alle marine-operaties kennen echter veel gemeenschappelijke taken en functies en al het optreden hoort op een juridisch mandaat te zijn gebaseerd. Speller spreekt over een vervagend onderscheid tussen constabulaire, diplomatieke en militaire marineactiviteiten.²¹

Voorgestelde structuur

In de vorige paragraaf kwam naar voren dat vooral de mate van samenwerking of competitie, dan wel het oogmerk van status quo of interventie, of de doelgroep van *non-state* of *state actors* bepalend is voor de aard van operaties door zeestrijdkrachten. Op grond van deze criteria zijn missies in te delen volgens de onderstaande figuur. De operaties in deze *circle of seapower* lopen op in de mate van interventie of geweldsniveau. De driedeling in *Good order*, *International Engagement* en *Warfighting* kent door de geleidelijke overgang van de verschillende type operaties geen afgebakende zijden van een driehoek maar een circulaire vorm. Het onderscheid tussen *state* en *non-state actors* helpt bij de analyse van de interactie-

dynamiek, omdat het handelen van deze tegenstanders door andere logica wordt bepaald.²²

International Engagement

De naam is ontleend aan de Britse marinedoctrine en is een betere term dan *diplomacy* omdat dit een bredere context weergeeft.²³ Het omvat al het optreden van zeestrijdkrachten anders dan reguliere oorlogvoering dat beoogt een effect bij andere staten te bereiken. Dit kunnen afschrikkende vlootmanoeuvres of oefeningen zijn, maar ook interventies. Het betreft vaak embargo-operaties zoals bijvoorbeeld die tegen voormalig Joegoslavië in de jaren 90, tussen de Golfoorlogen in de periode 1991-2003 ten aanzien van Irak en nu EUNAVFOR Irini, het wapenembargo tegen Libië. Embargo of *interdiction*-operaties zijn vormen van dwangoperaties om de situatie in een ander land te beïnvloeden. Het is niet zozeer een verstoring van de rechtsorde maar een poging deze orde te vestigen.

Good order at sea

Dit begrip omvat alle MSO's die zijn gericht op het handhaven van de rechtsorde die wordt verstoord door *non-state actors*. Bij deze MSO spelen samenwerking en ondersteuning van Nederlandse of buitenlandse civiele autoriteiten een grote rol. Tijdens de piraterijoperaties bij Somalië werkten NAVO-, *Partnership-for Peace*-landen en China bijvoorbeeld samen tegen een gemeenschappelijke criminele vijand.

Warfighting

Het derde segment is te verdelen in oorlogvoering via (*non-state*) proxygroepen of een directe interstatelijke grootschalige oorlog. Een voorbeeld van het eerstgenoemde zijn de militaire activiteiten van Moskou in Syrië. De Russische marine bestookte bijvoorbeeld Al Nusrah in 2017 met Kalbr-kruisvluchtwapens, afgevuurd door een Kilo-klasse onderzeeboot.²⁴ Het onderscheid tussen *non state* en *state actors* in het segment *Warfighting* lijkt voor de Nederlandse maritieme doctrine mogelijk minder relevant, maar dit is wel degelijk een gegeven. Steeds vaker maken landen als Rusland, China en Turkije evenwel gebruik van milities met een onduidelijke status. De VN-operatie INTERFET in 1999 waarmee een vreedzame onafhankelijkheid van Oost-Timor tot stand werd gebracht, was gericht tegen door Indonesië gesteunde milities. Tijdens dergelijke interventies kunnen weliswaar grootschalige gevechten plaatsvinden maar het doel voor de interveniërende partij is beperkt en er is geen duidelijk interstatelijk conflict.

Deze rolindeling van zeestrijdkrachten sluit aan bij de huidige maritieme krijgskundige literatuur. Een groot deel ervan richt zich vanzelfsprekend op *Warfighting* en vooral de *Anti/Access&Area/Denial* wapensystemen en afschrikingsvraagstukken nemen daarin een centrale plaats in. Hoewel *International Engagement*-scenario's vaak gaan over crisisbeheersing tegen de achtergrond van deze afschrikingsmechanismen ontbeert dit artikel de ruimte hier uitgebreid op in te gaan. De andere twee delen, *International Engagement* en MSO lijken zich als aparte, zij het samenhangende, wetenschappelijke

Figuur 3, de circle of seapower

Zr.Ms. De Ruyter tijdens de EMASOH inzet in de Straat van Hormuz, februari 2020 (MCD/Aaron Zwaal)

terreinen te ontwikkelen. Geoffrey Till heeft het concept *Good order at sea* dat zich richt op MSO als een samenhangend geheel beschreven.²⁵ Hoewel Till zich doorgaans op seapower in brede zin is blijven richten, specialiseren andere wetenschappers zoals Christian Bueger, Sebastian Bruns, Joachim Krause, Basil Germonds en Jo Inge Bekkevold zich vooral op MSO. Dit zijn vooral Europese auteurs en de EU *Maritime Security Strategy* neemt dan ook een centrale plaats in hun werk in. Daarnaast is er een groep auteurs zoals Le Mière, Kevin Rowlands, Robert Art en een groot aantal Amerikaanse auteurs dat zich vooral op *naval diplomacy*, *coercion* ofwel *International Engagement* richt.²⁶ Veel van deze debatten behandelen conflicten in Azië. Nu China zich steeds nadrukkelijker in Europese wateren en de Indisch Oceaan profileert lijkt het raadzaam deze Aziatische scenario's te bestuderen.

Hybrid warfare?

De term *hybrid warfare* is in het voorgaande bewust vermeden. In feite combineert *hybrid warfare* de rollen zoals die hiervoor zijn geschetst. Daarnaast bedoelt men met *hybrid warfare* doorgaans een gemengde toepassing van militaire, civiele en overige instrumenten zoals *cyber-* en *information warfare*. Naar mijn opvatting spelen bij iedere van de drie rollen een combinatie van deze *instruments of power* mee. Het gebruik van de aparte begrippen is naar mijn opvatting inzichtelijker dan de toepassing van onduidelijkere raamwerkbegrippen zoals *hybrid warfare*. Dit laat onverlet dat het huidige veelvuldige gebruik van het begrip *hybrid* laat zien dat verschillende taken en rollen steeds vaker gecombineerd voorkomen.

Bijvoorbeeld de operatie van Zr.Ms. De Ruyter in de Straat van Hormuz. Het combineren van rollen, reactiemechanismen en (de)-escalatie zijn weer te geven als bewegingen op de *seapower* cirkel. De artikel100-brief waarmee de regering in 2020 het parlement over de inzet informeerde, omschreef de essentie als een bijdrage aan de maritieme veiligheid door het verzekeren van een vrije doorvaart voor de scheepvaart.²⁷ Dit suggereert mogelijk een MSO-karakter maar de brief maakt ook duidelijk dat de dreiging niet van piraten of terroristen maar van Iraanse oorsprong is. Hoewel de regering afstand houdt tot de Amerikaanse drukcampagne tegenover Iran, wil het een tweesporenbeleid voeren bestaande uit zowel een operationeel als een diplomatiek spoor met als doel het voorkomen van verdere

scheepvaartincidenten en de-escalatie. Via het diplomatieke spoor en het zogenaamde *Joint Comprehensive Plan of Action* beogen Nederland en Europa, Iran ertoe te bewegen zijn kernwapenprogramma op te geven. Tevens draagt Nederland via de EU-missie bij aan de versterking van het Europese bondgenootschap. De bijdrage is derhalve meer als *International Engagement* dan als een MSO te zien. Iran lijkt met het

overmeesteren van enkele tankers te willen escaleren. Het Iraanse oogmerk zal zijn om vooral de zwakkere landen te bewegen het sanctieregime voor Iran te verlichten. Hinder voor enkele tankers veroorzaakt weliswaar economische schade²⁸ maar het is onwaarschijnlijk dat Iran het volledige handelsverkeer zal lamleggen. Het is ook onmogelijk het volledige handelsverkeer te beschermen. Het is derhalve verstandiger de oorzaak van het probleem weg te nemen en die is gelegen in de opstelling van Iran. Teheran dwingt de westerse landen tot een tegenmaatregel op de escalatieladder. Zeestrijdkrachten zijn bij uitstek geschikt om bijvoorbeeld met de missie van De Ruyter een kleine zichtbare escalatiestap te zetten in de hoop dat via onderhandeling Iran tot de-escalatie gebracht kan worden.

Conclusie

De huidige geopolitieke situatie waarin statelijke conflicten een groter rol gaan spelen vraagt om een doctrinaire indeling waarin dit interstatelijke karakter naar voren komt. In plaats van een indeling van operaties op grond van het type activiteiten zoals *boarding* of de strafrechtelijke grondslag staat hierin *International Engagement* centraal. *International Engagement* is in feite hetzelfde als wat men tijdens de Koude Oorlog *Naval Diplomacy* noemde en kent naar de mate van interventie, competitie en geweldgebruik een geleidelijk oplopende schaal van samenwerking, afschrikking, dwang en interventie. *International Engagement* vormt het middensegment van het marineoptreden, omgeven door *Good order*-veiligheidsoperaties aan de ene zijde en *Warfighting* aan de andere zijde. Een dergelijke indeling sluit beter aan bij de samenhangende risico's, het te verwachten gedrag van de tegenstanders, escalatiemechanismen en academische debatten en literatuur.

KTZ drs. H. (Henk) Warnar werkt als Universitair Hoofddocent bij de NLDA/sectie Militaire Operationele Wetenschappen. Hij verzorgt sinds 2 jaar naast het Bachelor en Masteronderwijs ook de Seapower Course.

Het artikel beschrijft de theoretische visie van de auteur die de grondslag vormt voor zijn onderwijs aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de NLDA. Dit kan bijdragen aan doctrineontwikkeling maar is daarmee nog geen vastgesteld beleid van CZSK of CDS.

Noten

- 1 Ministerie van Defensie, *Defensievisie 2035, Vechten voor een veilige toekomst*, p15, 19-21.
- 2 Kamerbrief, Mindef, Nederlandse deelname aan de Britse *Carrier Strike Group*, 3 mei 2021.
- 3 *Volkskrant*, 'Nederlandse deelname nieuwe Libië-missie in het gedrang', 28 februari 2020.
- 4 GMO, p357-8. Daarnaast besteedt de GMO anderhalve pagina aan afschrikking als strategische functie (p80-81), maar de strategische functies zijn in de Nederlandse Defensie Doctrine 2019 niet langer opgenomen.
- 5 Ibid, p317.
- 6 *Australian Maritime Doctrine: RAN Doctrine 1 – 2010*, p100.
- 7 Biggs, Adam; Xu, Dan; Roaf, Joshua; and Olson, Tatana (2021) 'Theories of Naval Blockades and Their Application in the Twenty-First Century', *Naval War College Review*: Vol. 74: No. 1, Article 9, p81.
- 8 Zie bijvoorbeeld Till, *Seapower*, 2018, p224-9.
- 9 Zie hierover ook Grove, E. (1990). *The future of sea power*, US Naval Institute Press (Annapolis) p232-236.
- 10 Booth, *Navies and foreign policy*, 1977, p16.
- 11 Ibid.
- 12 Bueger ea. *Capacity Building for Maritime Security, The Western Indian Ocean Experience*, 2021.
- 13 Voor 2018 EACAP NESTOR.
- 14 Booth, p50-84.
- 15 Cable (1971), *Gunboat diplomacy*, p14.
- 16 Booth ziet de Beria patrol, een blokkade van Rhodesië in periode 1966-1975 als een voorbeeld van *negotiation from strenght* al kwalificeert hij de verderegaande interventies als onderdeel van de *military role* Booth, p224 en 252.
- 17 Mindef, Kamerbrief kst 32709 nr. 1, 21 maart 2011.
- 18 AJP-3.4.2 *Allied Joint Doctrine for Non-combatant Evacuation Operations*.
- 19 Till (2018), *Seapower*, p375-85, Luttwak (1974), *The political uses of Seapower* (1974) p7.
- 20 Kuijper, GMO, in: *Militaire Spectator*, 2013-6.
- 21 Speller (2019), *Understanding Naval Warfare*, p171-72.
- 22 Zie bijvoorbeeld Bueger, C., & Edmunds, T. (2020), *Blue crime: Conceptualising transnational organised crime at sea*, in: *Marine Policy*.
- 23 Joint Doctrine Publication 0-10 *UK Maritime Power, 2017*, Defence Engagement, p51.
- 24 *RT Question more*, 'Russian sub hits terrorist group with Kalibr missiles after military', 22 sep 2017.
- 25 Zie bijvoorbeeld Till, *Seapower, a guide for the 21st century*, 2018, hst. 11 en 12.
- 26 Representatieve boeken over *Good order at sea* zijn: Bekkevold&Till (eds) (2016), *International Order at Sea*. Springer Bueger, C. (2021) *Capacity Building for Maritime Security: The Western Indian Ocean Experience*. Springer Nature; Lucas, (2020) *Maritime Security: Counter-Terrorism Lessons from Maritime Piracy and Narcotics Interdiction*, IOS Press; Sloggett, D. (2013). *The anarchic sea: maritime security in the twenty-first century*. London: Hurst. Voor IE zijn representatief: Le Mière, C. (2014). *Maritime diplomacy in the 21st century: Drivers and challenges*. Routledge; Rowlands, K. (2018). *Naval Diplomacy in 21st Century: A Model for the Post-Cold War Global Order*. Routledge. Green ea., (2017). *Countering coercion in maritime Asia: the theory and practice of gray zone deterrence*. CSIS; Gerson, ea, (2009). *Deterrence and Influence: The Navy's Role in Preventing War*. CNA.
- 27 Mindef, kamerbrieven kst 29521 nr. 398 en 400 d.d. 29 november 2019 en 24 januari 2020.
- 28 Zie bv. Collin Eaton, *Oil prices rise 2% after tanker attacks near Iran*, Reuters, 13 June 2019, <https://www.reuters.com/article/us-global-oil/oil-prices-surge-after-suspected-tanker-attack-near-iran-idUSKCN1TE05D>.

CARTOON

